

2 Цвык Г.И. Культурная дипломатия в современных международных отношениях (на примере России и Китая) // Вестник РУДН. Серия: Всеобщая история. 2018. №2. – С. 135-143

3 Статья Главы государства «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания»
[//https://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statuya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya](https://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statuya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya)

4 О Концепции внешней политики Республики Казахстан на 2020 – 2030 годы // https://www.akorda.kz/ru/legal_acts/decrees/o-koncepcii-vneshnei-politiki-respubliki-kazahstan-na-2020-2030-gody

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ СЫРТҚЫ САЯСАТЫНЫҢ ОРТАЛЫҚ АЗИЯ БАҒЫТЫ

Ускембаева А.А., т.м., аға оқытушы

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,
Қарағанды қ.

Қазақстан Республикасы 1991 жылы 16 желтоқсанда Тәуелсіздік жариялап, дербес мемлекет атанып, өзінің ішкі және сыртқы саясатының негізгі басым бағыттарын анықтай бастағанына ширек ғасыр толып отыр.

Еліміз Тәуелсіздігінің 30 жылдығында халықаралық қауымдастықтың белді мүшесіне айналды. Осы қысқа мерзімде Қазақстан өзінің ерекше даму моделін таңдап, әлемдегі бейбітшілік пен бірліктің бірден-бір үлгісі бола білді.

Алғашқы мақсат – шетелдерде ұлттық мүдделерді қорғау, бітімгерлік бастамаларды ілгерілету, өңірлік және жаһандық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, азаматтарымыздың құқықтары мен мүдделерін қорғау, тікелей шетелдік инвестицияларды тарту, халықаралық және екіжақты ынтымақтастықты нығайту, шетелдік әріптестерге Қазақстан жөніндегі объективті ақпаратты жеткізу Қазақстанның басты сыртқы саяси басымдықтары болады.

Еліміз тарихи өлшем бойынша өте қысқа мерзімде, халықаралық қатынастардың жауапты субъектісі ретіндегі беделін бекітті. Бүгін де біз өзекті әлемдік мәселелерді шешу және жаңа әлемдік тәртіпті құру ісіне белсенді қатысып қана қоймай, сол бағыттарда бірқатар

бастамалар көтеріп, оның оң шешілуі жолында нәтижелі шаруалар атқарудамыз.

Тәуелсіз Қазақстанның қалыптасып нығаюында сыртқы саясат маңызды рөл атқарады. Республикамыз тәуелсіздік алғаннан кейін мемлекет басшылығы алдында сыртқы саяси қызметті жүзеге асыратын толыққанды дипломатиялық қызмет құрудың күрделі міндеті тұрды [1].

Қазақ елінің дипломатиясының тарихы жан-жақтылығымен ерекшеленеді. Қазақ хандығы тәуелсіз ішкі және сыртқы саясат жүргізді және іс жүзінде халықаралық қатынастың дербес субъектісі болып табылды. Сол кездегі сыртқы саясат-шетелдік экспансияға қарсы күрес, елдің өз жерін қорғау және аумақтарды кеңейту мәселесі болды. Ол бейбіт және соғыс жолымен шешіліп отырған, сонымен қатар қазақ дипломатиясы әулеттік некелесу, әскери-саяси одақтар құруды кеңінен пайдаланған. Сөйтіп, Қазақ мемлекетінің шетелдермен сыртқы саясаты және өз дипломатиясы болды [2].

Қазақстанның сыртқы саяси бағыттарының бірі Орталық Азия аймағындағы көршілер, бауырлас мемлекеттермен ынтымақтасу, әріптестік және бейбітшілік саясатын жүргізу. Өзбекстан, Түркіменстан, Қырғызстан мен Тәжікстан басшылары Қазақстанға сан мәрте ресми, бейресми сапарлармен келді. Бұл мемлекеттер ТМД, ШЫҰ, ҰҚКШ (ұйымдық қауіпсіздік келісім шарты), АСӨКШ (Азиядағы сенім мен өзара келісім шарты) ұйымдары шеңберінде Орталық Азия мемлекеттерінде өзара сауда, экономикалық және саяси байланыстарын жүзеге асырды. ТМД шеңберіндегі қарым-қатынастарға Түркіменстан бейтарап саясат ұстануы нәтижесінде аса көп белсенділік көрсете қойған жоқ. Өзбекстан жабық қоғам құруы нәтижесінде басқа мемлекеттермен тым-тығыз қатынастар жасауға мүдделілік танытпады. Ал, Қырғызстанда 2000-шы жылдардың бас кезінде басталған билікке талас, халықтың ереуілдеу процесі 10 жылдан астам уақытқа созылып бұл елдің экономикасын тұралатып тастады. Сондықтан Қазақстан бауырлас Қырғызстанға көмек көрсету саясатын басшылыққа алды [3].

Қазақстан көршілес Орталық Азия мемлекеттерімен шекарасын бейбіт келісімдер арқылы белгілеуге қол жеткізді. Трансұлттық өзендерді әділ және экологиялық қорғау тұрғысынан пайдалану мәселелерін күн тәртібіне қойды. Азаматтардың Орталық Азия мемлекеттері арасында еркін жүріп-тұруына заңдық негіз жасауды ұсынды. Қуатты Қазақстан экономикасы 2000 жылдан бастап әр

жылда Өзбекстан, Қырғызстан, Тәжікстан мемлекеттерінен 1 миллионға жуық еңбек мигранттарын қабылдап оларға құрылыстан, ауыл шаруашылығынан, қызмет көрсету салаларынан жұмыс берді. Қазақстан басшылығы мен бизнесінің бұл саясаты Орталық Азия мемлекеттеріндегі жұмыссыздықтан туған әлеуметтік қиындықтарды жеңілдетуге үлкен көмегін тигізді. Олар әр жылда бірнеше миллиард АҚШ доллары көлеміндегі қаржыларын өз елдеріне аударып отырды. Аталған мемлекеттер халқы үшін бұл ақшаның зор көмек болғандығын айтқан жөн.

Өкінішке орай, Қазақстанның Орталық Азия елдерімен қарым-қатынасы екі жақты талаптар мен мүдделерге толыққанды жауап бере алған жоқ. Ресми Ташкент өзінің сыртқы саясатының басымдылықтарын өзгертіп отырды.

Өзбек басшылығы тәуелсіз дамудың бастапқы кезеңінде Ресейден біршама шектеп АҚШ-қа бетбұрыс жасаса, одан соң қайтадан Ресейге жақындай бастады. Ал, соңғы жылдарда Ташкент сыртқы саясатта белсенділікті АҚШ-пен ЕО-қа әріптестікті бағыттауда.

Қырғызстанның сыртқы саясатында да бірізділік болған жоқ. Ресми Бішкек АҚШ-тың әуе базасын Манас әуежайына орналастырып Ресейлік ұстанған бақытқа қайшы келді. Соңғы жылдарда бұл базаны жабу әрекеттері байқалуда. Қырғызстан Ресеймен жақындасу мақсатында оған да Бішкектің қасынан әуе базасын ашуға рұқсат берді. Қырғызстан басшылығының бұл қадамына Өзбекстан Президенті Ислам Каримов наразылық білдірді. Каримов өзінің Орталық Азияның әлемдік державалардың әскери базаларының алаңына айналып кетуіне қарсы екендігін айтып, «ұлы державалар арасындағы әскери жарыстың» құрбандығы болмауға шақырды. Ташкент билігінің 2005 жылғы Әнді жандағы билікке қарсы көтерілісті аямай жазалауы көптеген көтерілісшілердің шығын болуы өзбек басшылығын нағыз авторитарлық билік ретінде көрсетті. Осыған қарамастан АҚШ Өзбекстанды Орталық Азиядағы өз мүддесі үшін пайдалануға күш салуда. АҚШ-қа Өзбекстан басшылығының Ресейден тәуелсіз саясат жүргізуін қолдайды [4]. Өзбекстан билігі өз ішіндегі радикалды ислам оппозициясының күшеюінен қорқады. Сондықтан, АҚШ-тың Ауғанстандағы, Тәжікстандағы антитеррористік қызметін қолдайды. Сонымен қатар, Қырғызстандағы өзбек диаспорының осы елдегі билікке қарсы

көтерілістер барысында 2003, 2010 жылдардағы қақтығыстарда зардап шегуі де Ташкентті қатты алаңдатуда.

Әсіресе, 2010 жылғы Ош облысында болған этносаралық қақтығыстар бауырлас екі мемлекет арасын тіптен суытып жіберді. Ресми Ташкент қырғыз-өзбек қатынастарында салқынқандылық танытып, жиі-жиі қайталанған Қырғыз көтерілістері кезінде екі халықтың арасында өшпенділік болмауына күш салды. Осыған қарамастан өзбек-қырғыз қатынастары орталық Азиядағы саяси тұрақтылық пен ынтымақтастықты нығайтып отыр деп айта алмаймыз. Осы ретте Түркіменстанның бейтарап, Тәжікстанның көпвекторлы саясат ұстануы Орталық Азиядағы Қазақстан көксеген біртұтас одақтың болуына кесірін тигізуде. Тәжікстанның Ауғанстанның ислами экстремистік террористік топтарының әрекет ету алаңына айналу қаупі күшейе түсуде. Сондықтан буферлік рөл атқарып отырған Тәжікстандағы саяси биліктің мығым болуына Орталық Азия мемлекеттерінің барлығы мүдделі.

Қазақстан Орталық Азияда Өзбекстан Республикасымен өзара түсіністік және ынтымақ қатынастарында болуға ерекше мүдделі. Біріншіден, Қазақстанның 12 мың шақырымнан астам мемлекеттік шекарасының 2351 шақырымы Өзбекстанға келеді. Бұл ресей-қазақ шекарасынан кейінгі екінші ұзақ шекара. Екіншіден, өзбек-қазақ байланыстары ортақ түркілік тамырдан шығып күрделеніп өзгерістерге ұшыраған қарым-қатынастардан тұрады. Екі халықтың мәдени-экономикалық байланыстарға ұласып кеткен. Үшіншіден, Өзбекстанда аса ірі 1,5 миллионнан астам қазақ диаспорасы өмір сүруде.

Ресми деректерде оның саны 1 млн. қазақ деп көрсетіліп жүр. Қазақстан қазақ ұлтының 10 пайыздан астамын құрайтын бұл диаспорамен тығыз қатынаста болуға мүдделі. Өзбекстандағы қазақтар Қазақстанның демографиялық жаңғыруының көздерінің бірі ретінде қарастырылады. Бұл елдегі қазақ диаспорасының өз Отанына қайтуына Қазақстан ерекше мүдделі. Төртіншіден, Қазақстан мен Өзбекстан Орталық Азияда лидерлік рөл атқару үшін өзара бәсекелестікке де жол беріп отыр. Даму тетіктерін, ел шаруашылығын реформалау жолдарын таңдауды Қазақстан ашық қоғам мен ашық экономика орнатуға ұмтылса, Өзбекстан негізінен өзінің ішкі мүмкіндіктерін, демографиялық потенциалын пайдалануға ұмтылуда.

Экономиканы басқарудың авторитарлық, этатистік тәсілдері Өзбекстан басшылығына жақын. Ал, Қазақстан либералистік экономиканы мемлекеттік реттеу саясатын негізгі ұстаным ретінде таңдап отыр [5].

Қазақстан мен Өзбекстан Ауғанстандағы шиеленіскен мәселелерді бейбіт жолмен шешуді, әлемдік терроризм, наркотрафик, адам саудасы, заңсыз қару сату сияқты қауіп-қатерлерге қарсы бірлесіп күрес жүргізуді жақтады. Екі мемлекеттегі екі түрлі экономикалық даму деңгейі, діни фактор Өзбекстандағы қазақ диаспорасының тарихи Отанына жаппай көшуіне себепкер болды. Сонымен қатар, екі ел арасында 2351 шақырымға созылатын үлкен мемлекеттік шекараны делимитациялау барысында кейбір түсініспеушіліктер орын алды. Екі мемлекет тәуелсіздік жолымен өз таңдаулары бойынша дамып келе жатыр. Екі елдің демографиялық, экономикалық, әлеуметтік жағдайлары әр түрлі. Қазақстан көпвекторлы сыртқы саясат бағытын жүргізе отыра басқа мемлекеттермен бірігіп өзінің ықпал ету аймағында мемлекетаралық қатынастардың қазіргі заманғы жүйесін қалыптастырды. Біріншіден, Орталық Азия мен Қазақстан ядролық қарудан азат аймаққа айналды.

Екіншіден, осы аймақ жаһандық энергетикалық орталықтардың бірі болуға лайықты потенциалға ие екендігін көрсетті.

Үшіншіден, Орталық Азия арқылы Батыс пен Шығысты жалғастыратын транзиттік жүйенің іске қосылатыны белгілі болды.

Төртіншіден, осы аймақтан өтетін мұнай, газ құбырлары әлемдік экономиканың дамуына өз ықпалын тигізетіндей дәрежеге көтеру міндеті шешіліп жатты.

Бесіншіден, Қазақстанның аса бай уран қоры бейбіт ядролық энергетиканы дамытуға өзінің қомақты үлесін қоса бастады.

Алтыншыдан, өңір халықаралық терроризм, экстремизм, заңсыз көші-қон, есірткі транзитті, адам саудасы сияқты сын-қатерлермен күресте әлемдік өркениетті мемлекеттер қауымдастығының сенімді тірегіне айналды.

Жетіншіден, Қазақстан жаһандық сын-қатерлермен күресте БҰҰ, ЕЫҚҰ, ҰҚШҰ, ШЫҰ, НАТО, ИЫҰ сияқты халықаралық ұйымдардың қызметіне белсене атсалысты және олардың қызметтерін жандандыруға бағытталған түрлі ұсыныстар берді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Трагер Р. Дипломатия коммуникация және халықаралық тәртіп негіздері. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2017. – 318 б.
- 2 Аяған Б.Ғ., Х.М. Әбжанов, Д.А.Махат. Қазіргі Қазақстан тарихы. – Алматы, 2010. – 417 б.
- 3 Қазақстанның сыртқы саясатының негізгі бағыттары // <https://aqiqat.kazgazeta.kz/news/1984>
- 4 Қазақстан сыртқы саясатындағы көпвекторлық бағыт және оның қалыптасуына әсер еткен факторлар // http://www.rusnauka.com/5_SVMN_2013/Politologia/4_129271.doc.htm
- 5 Батырша-ұлы С. Дипломатиялық қызмет және халықаралық қатынастар. – Астана: Фолиант, 2011. – 512 б.